

Социјално порекло официјерског кадра школованог у Србији од 1850. до 1901. године

Апстракт: Предмет истраживања аутора усмерен је на проверу ранијег схваћања да је официјерски кадар школован у Србији током XIX века пореклом са села. На основу познавања места рођења више од пет стотина официјера, што чини 40% укупног броја, аутор доказује да је двојрећинска већина кадра везана за град, а не за село. Главни разлог оваквог стања аутор објашњава системом средњошколског образовања, везаним управо за градску средину.

Једно од доста честих општих места, заправо уверења, у нашој, посебно војној, историографији, је да је српска војска потицала из најширих народних слојева, односно да је она по својој социјалној структури била сељачка. Када се говори о војсци из доба Првог српског устанка, регрутованом или пак у ратним случајевима мобилисаном мушком становништву наведено уверење могло би се прихватити као тачно. Другим речима, Србија је током XIX века била сељачка земља, па је такво социјално стање имало свој одраз и међу војницима.

Питање које се ипак намеће је да ли би се такво схватање без икаквих ограда могло пренети и на официјерски кадар који се током друге половине XIX века школовао у Србији. Ранији аутори су били склони да на основу биографија или мемоара четворице наших официјера, будућих војвода, будући да су они потицали из сељачке средине, прогласе то као опште правило. Према томе, питоци су били сељачког порекла, а свој грађански статус стекли су тек добијањем официјерског чина, тј. после завршетка Војне академије. Ипак, већ биографије, односно мемоари самих војвода наводе на сумњу. Наиме, војвода Радомир Путник није пореклом са села, већ из учитељске породице из града и то Крагујевца. Према томе, остаје нам да проверимо да ли је наведено схватање тачно и ако јесте, колико.

Основни проблем код таквог проучавања представља недостатак извора.¹ Архива Артиљериске школе, доцније Војне академије, нестала је током Првог светског рата. Додуше, постоји могућност да је ипак сачувана, али у неком од архивских фондова у Бечу.

У овом раду је статистички обрађено више од пет стотина биографија. Потпун број, током XIX, на Војној академији, школованих официјера, закључно са 32. класом, износи 1249. То значи да располажемо официјерима из свих класа у проценту од 41%. Биографије официјера XXXII класе, захваљујући споменици издатој у њихову част познате су нам 100%.² То је значајно због два разлога. Први је историјски, пошто је чињеница да је ова класа стасавала на самом прелому векова (1899-1901. год.). Други је статистички. Доступна нам је једна велика класа (192 официјера) коју је могуће упоредити са просеком пређашње 31 класе.

Укупан број доступних биографија питомаца, тј. официјера, поделили смо у три групе. Прва група је у раздобљу од 1850. до 1875. године или, гледано по класама, од 1. до 12.³ Друга група су класе из времена од 1880. до 1898. године. То су класе од 13. закључно са 31. Трећа група састављена је од једне, већ поменуте, XXXII класе. Разлог овакве поделе је вишеструк. Прво: познато је да је Србија Берлинским конгресом 1878. године добила територијална проширења. Самим тим дошла је у посед већег броја градова и села које раније није имала. Други разлог поделе проистиче из самог система војног образовања. Артиљеријска школа, основана 1850. године, законом из 1880. постала је Војна академија, са две школе - нижом и вишом. Дужина трајања тих школа се временом мењала и износила је од две до пет година. Још је важнија чињеница да тек од те, 1880. године почиње редован упис питомаца, у ранијем периоду, овде везаном за нашу прву групу, било је година када уписа није било (1852, 1853, 1854, 1857, 1858, 1859, 1862, 1863, 1864, 1867, 1868, 1870, 1872, 1873.). Отуда разлика у броју година и броју класа.

Статистички гледано, анализирали смо већи број елемената. Први и најважнији елемент био је питање где је питомац рођен, тј. да ли је уопште рођен у Србији? У случају да је рођен у Србији, испитано је да ли је рођен у селу или граду. Потом је у мањем броју познатих случајева испитивано из какве је породице, односно социјалног порекла, с тим што смо за официјерске синове имали потпуне податке. Према томе, тежња је била да се не иде само на репрезентативан узорак већ да се обради што већи број случајева.

У првој групи, као што смо већ рекли, налазе се официјери из првих 12. класа. Место рођења познато нам је код њих 73 од 189, што чини 39%. Од наведених 73-64 (или 88%) рођени су у Србији. Њих 9 (или 12%) рођено је ван

1 *Споменица педесетогодишњице Војне академије 1850-1900*, Београд 1900. год; *Споменица седамдесетогодишњице Војне академије*, Београд 1925; Ј. Новитовић, *Споменица изгинулих и помирлих артиљераца у рајоновима 1912-1918. године*, Београд (б.г.); *Споменица Мачков Камен*, уредио Р. Д. Марковић, Шабац 1932; *Споменица на прославу шесдесетогодишњице краљеве гарде 1838-1898*, Београд 1898; *Споменица погинулих и умрлих официјера у рају 1912-1918*, Београд 1932; *Споменица XXXII класе Војне академије 1901-1935*, Београд 1936; *Службени Војни листи* 1881-1914; *Рајник* 1879-1914.

2 *Споменица XXXII класе Војне академије 1901-1935*, Београд 1936.

3 У периоду од 1876. до 1879. Артиљеријска школа због рата није уписивала питомце.

Србије. Од оних рођених у Србији већина, 42 (или 66%) је из града. Највише будућих официра дао је Београд 15. То значи да је престоница учествовала са око 36% градске деце или са 25% од укупног броја нама познатих официра. (Када бисмо и узели статистичку вероватноћу, па по њој рачунали да сви за које не знамо место рођења потичу са села, Београд би опет дао 11%. Као што је познато, београдски живаљ не чини толики проценат становништва Србије у то доба. Године 1866. Србија има 1,2 милиона становника, а Београд 24.768. Године 1874. у Србији живи 1,35 милиона становника, а у Београду 27.605. Према томе, београдско становништво чини једва 2% становништва Србије). Од градова следе Крагујевац 9, Пожаревац 5, Неготин 4 и Шабац 3. Остали градови у Србији су у просеку давали једног до два питомца. Питомци пореклом са села у знатној су мањини. Има их свега 22 (или 34%). Гледано по окрузима, највише су дала села Рудничког 5, Пожаревачког 3. Села Београдског, Крагујевачког и Ћупријског округа дала су по 2 питомца.

Са аспекта породичног порекла влада велика шароликост. Питомци сељачког порекла, као што само место рођења говори, у релативно су великом броју. Ипак по биографијама других, видљиво је да има веома много деце из чиновничких породица свих нивоа. Међу њима су официрска деца права реткост. Једини чији је отац официр је Петар Антић, питамац тек IX класе.⁴ Та класа је уписана 1869. године, што значи да је прошло скоро двадесет година од оснивања Артиљеријске школе. Очигледно је да официрски позив очева за њихове синове у том периоду није био одвећ привлачан. Стање у каснијем раздобљу, као што ћемо видети, доста ће се изменити.

Место рођења питамаца из друге групе познато нам је у нешто мањем броју. Од укупно 869 свршених питамаца имамо податке за њих 242 или 29%. Као и у претходној групи, мада у још већем проценту, већина, од 98% родом је из Србије. Само 4 потичу са територија суседних двеју царевина. Код „отечествених синова” преовлађују поново деца рођена у граду. Њих је 181 (или 76%). По броју питамаца Београд са 55 (23%) и Крагујевац са 23 (9,5%) поново држе прва два места. (Ако поново позовемо у помоћ статистичку вероватноћу и по њој узмемо да су сви за које немамо податке местом рођења са села Београд би опет дао више од 6%. Године 1884. у Србији живи 1.901.000, а у Београду 35.483 становника. То значи да Београдско становништво у Србији сада чини само 1,86%. Видно је да ни у том раздобљу немамо ни приближно поклапање броја Београдског становништва и броја питамаца). На трећем месту није као у ранијем раздобљу Пожаревац, већ градови Ниш и Ваљево са по 13 питамаца. Градови Ужице, Пожаревац и Чачак дају по 7 питамаца. Према томе, проценти по градовима готово су идентични као и у претходној групи.

Број питамаца, гледано према окрузима, доста се разликује. Док су у првој групи предњачила села Рудничког, сада са 14, односно 7, питамаца предњаче села Крагујевачког и Ужичког округа. Окрузи Крушевачки и Руднички давали су мање, 5 питамаца. Видљиво је да и у тој групи има доста сељачке деце. Међутим и овде се јављају и деца из најугледнијих и најбогатијих породица. Примера ради, оба сина намесника Блазнавца, Војислав и Тихомир били су официри. Исто важи и за сина Јована Ристића. Синови министара и државних са-

4 *Споменица педесетогодишњице Војне академије 1850-1900*, Београд 1900. стр. 125.

ветника често су међу питомцима. Међу именима официра налазимо и име Бранислава Лонткијевића (XXIII класа), сина пољског племића пребеглог у Србију после 1848. године. Војнички позив постајао је с временом привлачнији и за официрску децу. Почевши од XV (1882-1885) немамо више ниједну класу без бар једног официрског сина. Од 869 питамаца 79 или 9% били су официрски синови. Гледајући по класама, види се да постоје велике разлике. У XIV класи (1881-1884) немамо ниједног сина официра. Насупрот томе у XXI (1888-1891) и XXV (1892-1895) класи имамо их толико да је практично сваки шести питамац потицао из официрске куће.

Трећу групу, као што смо на почетку рекли, чини само једна, XXXII класа. По броју од две стотине уписаних и 192 завршена питамаца, односно официра, то је највећа класа у XIX веку. Илустрације ради, првих 12 класа дало је 189 официра, тј. тројицу мање него ова једна. Бројност те класе може се објаснити преком потребом војске Краљевине Србије за старешинским кадром. Једно од главних тежишта реформе српске војске 1897-1900. године, у доба када је краљ Милан био командант Активне војске био је велико повећање броја официра. Стога су XXX, XXXI и највећа XXXII класа уписане у овом периоду најмногбројније (XXX-88 (89), XXXI-112, XXXII-192, укупно 393 или 394).⁵

Обележја која су имале претходне класе мање-више настављају се и сада. Питамаца родом из Србије, више од 97%, поново је највише. Град поново даје већину. Из града их је 147 или 79%. (Поново за статистичку вероватноћу. Србија тада има 2.493.000 становника од којих је у градовима 14%. Београд тада има мање од 70.000 становника што није ни 3% Србије а даје 16,5% од укупног броја питамаца. По броју становника први је Београд, па Ниш, Крагујевац, Лесковац и Пожаревац). Београд даје 31 официра, следе Пожаревац 14, Ниш 10, Крагујевац 9 и Ваљево 7 питамаца. Што се тиче села највише ове године (1899.) дају она из Моравског 6 а затим из Крагујевачког и Ваљевског округа, по 5. Официрских синова има нешто мање него у просеку раније две групе. Свега их је 8, што чини само 4%.

Наведени подаци наводе нас на питање како је уопште могуће да у Србији у којој је у XIX па и XX веку више од 80% становништва потицало са села има свега у просеку 1/4 питамаца сељачког порекла. Први хипотетички одговор који бисмо могли узети у разматрање био би материјални фактор. Да је тај фактор био преовлађујући налазили бисмо углавном или богату или сиромашну децу било села било града. Пре се чини да би деца била листом из сиромашнијих слојева пошто је војно образовање било не само бесплатно већ се током школовања добијала и плата. Супротно томе, као што смо навели, деца министара, државних саветника или намесника, људи врло угледних, а самим тим и богатијих, врло су честа. Биографије нам, пак, показују да има деце врло шароликог материјалног стања било из града или са села. Прави разлог таквог стања лежи пре свега у географском, а са њим у вези и образовном фактору. За упис у Војну академију било је потребно завршити одређени број разреда гимназије, па потом положити и пријемни испит који се од 1897. године састојао од чак 19 предмета.⁶ Стога су деца из града са гимназијом или бар из непосредне бли-

5 Исто стр. 156-157.

6 СБ1 бр 18-19 (од 17.5.1897) стр. 374-379.

зине тога града, без обзира ког су имовинског стања, неоспорно била у повлашћенијем положају. Зато су питомци из Београда, Крагујевца или других градова са гимназијама, били најчешћи питомци Војне академије. Пред сам крај века, због образованости, више није било тако лако доспети ни до подофицирске школе. Док је у другој половини осамдесетих година (по устројству из 1886. године) за пријем у подофицирску школу било довољно бити само писмен, уредбе из 1898. и 1899. године захтевале су да будући питамац мора имати бар два завршена разреда реалке.⁷ Према томе школа, односно њена близина била је основни, наравно не и једини разлог зашто се сеоска деца јављају у тако малом броју.

Подаци које смо навели односе се на другу половину XIX века. Подаци које ћемо навести показују тежњу да војни питомци буду махом из градске средине, која почиње заправо и пре 1850. године. Као што је познато у доба прве владавине кнеза Милоша дошло је до покушаја организовања војне школе. Та школа заправо, Војна академија, отворена је у Пожаревцу у децембру 1837. Њено постојање било је врло кратко. Пресељена је најпре у Београд, а затим у Крагујевац, где је у јуну 1838. године и затворена. Не занима нас толико сам историјат те школе већ потомци који су је похађали. Документ, односно списак питамаца на срећу је сачуван.⁸ Њега сачињавају 32 имена, међу којима је поред осталих и име Димитрија Црнобарца. Од тридесет и двојице, 26 (или 81%) рођено је у Србији, а 6 (или 19%) ван ње. Од рођених у Србији, већина, њих 17 (или 65%) било је из града, а само 9 (или 35%) са села. Највише питамаца дали су Крагујевац 6 и Београд 5. Из овог је потпуно јасно да је наведена тенденција везана за другу половину XIX века само последица оног што се јавило раније.

На основу свега реченог може се закључити да питомачки, каснији официрски кадар Кнежевине и Краљевине Србије углавном није био са села. Насупрот досад постојећем уверењу, код већине официра, излазак из Војне академије није значао промену статуса у смислу преласка из сељачког у грађански staleж. Њихово порекло и пре доласка у Војну академију било је углавном грађанско.

СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА XXXII КЛАСА

укупан број	192	
рођени у Србији	187	97.5%
рођени ван Србије	5	2.5%
рођени на селу	40	21%
рођени у граду	147	79%

7 ЗЗУ, к 42, стр. 242, исти К 53, стр. 80, исти стр. 480, исти к 54, стр. 291.

8 Види, Р. Марковић, *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, Београд 1957, стр. 288-289.

ГРАДОВИ:

	град	број	на град %	од укупно%
1.	Београд	31	21%	16.5%
2.	Пожаревац	14	9.5%	7.5%
3.	Ниш	10	7.5%	5.5%
4.	Крагујевац	9	6%	5%
5.	Ваљево	7	5%	3.5%
6.	Крушевац Ужице Смедерево Књажевац	6	4%	3%
7.	Чачак Врање	5	3.5%	2.5%
8.	Зајечар Параћин Јагодина	4	2.5%	2%
9.	Петровац Неготин Ђуприја Вел. Градиште	3	2%	1.5%
10.	Обреновац Пирот Алексинач	2	1.3%	1%
11.	Плана Сврљиг Лапово и *	1	-	-

* Лесковац, Аранђеловац, Шабац, Голубац, Краљево, Лозница
Прокупље, Сопот, Свилајнац, Мајданпек

ОКРУЗИ:

1.	Моравски	6
2.	Крагујевачки, Ваљевски	5
3.	Београдски Крушевачки	4
4.	Руднички Ужички	3
5.	Пожаревачки	2
6.	Врањски Пиротски Тимочки Крајински	1

СИНОВИ ОФИЦИРА ШКОЛОВАНИ У ВОЈНОЈ АКАДЕМИЈИ (1850-1901. ГОДИНЕ)

класа	бр. официра у класи	бр. официрских синова	%
IX	20	1	5
XIII	20	1	5
XV	15	1	7
XVI	10	1	10
XVII	21	1	4
XVIII	26	2	8
XIX	19	3	16
XX	29	4	14
XXI	48	8	17
XXII	50	4	8
XXIII	47	5	11
XXIV	57	3	5
XXV	51	9	18
XXVI	65	7	11
XXVII	54	2	4
XXVIII	65	4	6
XXIX	77	5	6
XXX	88	12	14
XXXI	112	7	6
XXXII	192	8	4

МЕСТО РОЂЕЊА ПИТОМАЦА ВОЈНЕ АКАДЕМИЈЕ (АРТИЉЕРИЈСКЕ ШКОЛЕ) У ПЕРИОДУ ОД 1850. ДО 1901. ГОДИНЕ (КЛАСЕ 1-32)

класе:	1-12	13-31	32.
град:	42 (66%)	181 (76%)	147 (79%)
село:	22 (34%)	57 (24%)	40 (21%)

ПИТОМЦИ РОЂЕНИ У БЕОГРАДУ (на основу познатог броја)

класа:	1-12	15 (23%)
	13-31.	55 (23%)
	32.	31 (21%)

Summary

Milić Milićević

Social background of officer cadre educated in Serbia from 1850 to 1901

One of the deeply rooted opinions in our historiography is that the officer cadre educated in Serbia between 1850 and 1901 came largely from rural communities. This claim is seriously contested by the recent scientific research. According to biographies of over 500 cadets future officers, who account for about 40% of the total number, certain characteristics are clearly discernible. Above all, two thirds and sometimes even three quarters of officers were born in towns. Belgrade, the capital of Serbia, provided the majority of cadets, far above the number that may be expected demographically. Similar pattern is observed in other cities and towns. By contrast, rural population, which by the end of the 19th century accounted for over 80% of total population, provided only one third of the officer cadre.

This in itself shows that officers did not move from country to town only when they enrolled in the Military Academy, but lived there earlier. The main reason for this lies in the system of secondary education, which was organized as a rule in urban areas. As the consequence, children in towns had greater opportunity for military education for officer ranks than children born in the country.